

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

CRIMINALISTICS AND SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES IN THE BANKING SECTOR

Яремчук В.О., к.ю.н,
старший науковий співробітник лабораторії використання сучасних досягнень науки
і техніки у боротьбі зі злочинністю

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица
Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено застосуванню криміналістичних та спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у банківській сфері.

Окремим питанням розслідування кримінальних правопорушень у банківській сфері присвятили свої роботи такі вчені, як А. І. Анапольська, О. В. Курман, А. В. Реутський, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін. Проте у даних наукових працях недостатньо розкриті питання здійснення слідчих (розшукових) дій із залученням відповідних спеціалістів з використанням криміналістичних знань при розслідуванні банківських кримінальних правопорушень. Саме тому метою даної статті є розкриття особливостей розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у банківській сфері, застосовуючи криміналістичні та спеціальні знання.

Зокрема, для ефективного розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень необхідним є використання криміналістичних та спеціальних знань через залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, так і залучення експертів для проведення судових експертиз.

Залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення слідчий визначає які спеціалісти йому будуть потрібні та які криміналістичні знання потрібні. У статті розкриті форми допомоги спеціалістів при розслідуванні кримінальних правопорушень у банківській сфері.

Важливим є і використання криміналістичних знань, оскільки стабільність банківської системи є основою економіки будь-якої держави. Тому вчинення кримінальних правопорушень проти банківської системи негативно впливає на соціально-економічне положення у країні що актуалізує питання, пов'язані із розслідування кримінальних правопорушень у банківській сфері.

Таким чином, вид кримінального правопорушення проти банківської системи визначає організацію розслідування з використанням криміналістичних та спеціальних знань. Допомога окремих категорій спеціалістів під час огляду банківських документів, тимчасового доступу до банківських документів, при допитах посадових осіб та службовців банківських установ, а також під час обшуків та інших слідчих (розшукових) дій. Вміле використання допомоги спеціалістів щодо застосування криміналістичних та спеціальних знань дозволить слідчому ефективно та в короткі терміни розкривати та розслідувати кримінальні правопорушення у банківській сфері.

Ключові слова: інноваційні методи, криміналістичні знання, кримінальне провадження, розслідування кримінальних правопорушень, судова експертиза.

The article is devoted to the peculiarities of the use of forensic and special knowledge in solving crimes in the sphere of the banking system. Devoted their works to separate problems of investigation of crimes committed against the banking system A. I. Anapolska, O. V. Kurman, A. V. Reutsky, S. S. Chernyavsky, V. Yu. Shepitko and other scientists. However, in these works the issues of conducting investigative (search) actions with the involvement of specialists in criminal proceedings for crimes against the banking system are insufficiently disclosed.

Therefore, the aim of the article is to reveal the features of the investigation of crimes against the banking system using criminalistics and special knowledge.

In order to effectively disclose and investigate such crimes, the investigator needs to use special knowledge both in the form of attracting specialists to conduct various investigative (search) actions, and to attract forensic experts to carry out various expert studies. Depending on the type of crime committed, the investigator determines which specialists he needs and in what areas their help can be used. Forms of assistance provided by specialists in the investigation of crimes against the banking system are proposed.

The stability of the banking system is the basis of the state economy. Therefore, the commission of crimes against the banking system adversely affects the socio-economic situation of the whole country as well as of individual citizens and actualizes the study of the problem of combating such crimes.

Thus, the type of criminal offense against the banking system determines the organization of its investigation and the use of forensic and special knowledge. Significant assistance is provided by forensic experts and specialists who are invited throughout the process of detecting and investigating such crimes. Their help is valuable during the inspection of the scene and seizure of bank documents, during the interrogation of officials of banking institutions, witnesses, etc., as well as during searches and other investigative (search) actions. Skillful use of the help of specialists of different specialties allows the investigator to effectively and in a short time to investigate crimes against the banking system.

Key words: innovative methods, criminalistics knowledge, criminal investigation, investigation of criminal offenses, forensic examination.

Постановка проблеми й актуальність теми. Банківська система є однією з істотних складових сучасної ринкової економіки світу. Основою її є банківські установи з певною сукупністю важелів впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу сфери економіки України [1, с. 40]. Банк є керованою, складною й динамічною системою. До того ж він відкрита система, що взаємодіє із іншими зовнішніми суб'єктами. Тому досить важливо забезпечувати фінансову безпеку всіх підсистем, що складають функціонування банку [2, с. 15]. Сьогодні в Україні діє широка мережа банківських установ, які пропонують різноманітні фінансові послуги. Та інколи особи намагаються незаконно здійснювати певні банківські операції і присвоювати собі чужі кошти, що загалом може негативно позначитися на фінансовій стабільності банківської

системи [3, с. 11]. Нині відомо чимало видів злочинів, що вчиняються проти банківської системи України, тож необхідно постійно працювати над удосконаленням засобів протидії такій злочинній діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Окремим проблемам розслідування злочинів, що вчиняються проти банківської системи, присвятили свої праці А. І. Анапольська, О. В. Курман, А. В. Реутський, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та інші науковці. Проте у цих роботах питання проведення слідчих (розшукових) дій із залученням спеціалістів під час кримінального провадження щодо злочинів проти банківської системи розкриті недостатньо.

Тому метою статті є розкриття особливостей розслідування кримінальних правопорушень у банківській системі з використанням криміналістичних та спеціальних знань.

Виклад основного матеріалу. У Кримінальному кодексі України про банківські злочини йдеться у розділі 7 «Злочини у сфері господарської діяльності» [4]. Так, на сьогодні незаконні посягання на банківську систему складно розслідуються, позаяк такі кримінальні правопорушення багатоепізодні, з великою кількістю учасників, та є латентними і тривалими у часі. Зокрема, до чинників, що зумовлюють низьку ефективність розслідування злочинів у банківській сфері, С. С. Чернявський відносить: новизну банківських правопорушень та необхідність про можливі способи їх учинення – у 80 % випадків; відсутність сучасних методик розслідування даних кримінальних правопорушень – у 77 % випадків; недостатність спеціальних економічних знань та розуміння технологічного процесу і документообігу у банківській діяльності – у 75 % випадків; корупція та протидія зацікавлених осіб – у 72 % випадків [5, с. 61–63]. Для встановлення всіх обставин кримінальних правопорушень, учинених у сфері функціонування банківської системи в Україні, науковцями пропонується проводити документальні перевірки, обшуки, затримання «на гарячому», робити запити до розрахунково-касових центрів Національного банку України про маршрути зарахування, надходження коштів за банківськими операціями, а також здійснювати тимчасовий доступ до речей та документів, огляд електронно-обчислюваної техніки, банкоматів, залучати експертів [6, с. 102–112].

Однак неможливо розслідувати кримінальні правопорушення проти банківської системи без криміналістичних й спеціальних знань. Приміром, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері банківського кредитування виділяють такі форми застосування спеціальних знань: безпосереднє залучення спеціаліста при перевірці первинних матеріалів і проведенні слідчих (розшукових) дій, консультації та надання довідок спеціалістами; призначення, проведення документальних ревізій та інших спеціальних перевірок за ініціативою слідчого, суду; залучення експерта при призначенні різних видів судових експертиз [7, с. 119–123]. Суттєву допомогу при розслідуванні банківських злочинів надають різноманітні спеціалісти, яких запрошують до участі у слідчих (розшукових) діях і негласних слідчих (розшукових) діях. Під час планування розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти банків та банківської системи України, слід обов'язково консультуватися із кваліфікованими спеціалістами. Науковці також вказують на особливу важливість отримання консультації спеціаліста при призначенні документальної ревізії [8, с. 121].

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти банківської системи проводиться, зокрема, огляд місця події. У цьому разі залучений спеціаліст-бухгалтер або економіст звертає увагу слідчого на фрагменти документів, де відображено важливу інформацію для слідства, а також спеціаліст допомагає правильно зафіксувати ці дані у протоколі. Крім того, спеціалісти допомагають слідчому обрати лише потрібні документи для розслідування із значної їх кількості. Слідчий разом зі спеціалістами при огляді документів має можливість оперативного отримати потрібну інформацію про показники виконання плану, стан обліку та звітності. Крім того, після огляду спеціалісти допомагають слідчому сформулювати питання для проведення економічної експертизи [9, с. 160–166]. Під час огляду місця події при розслідуванні злочинів з використанням банківських карт слідчому необхідно досліджувати електронні сліди. Зокрема, А. І. Анапольська наголошує на існуванні значної кількості злочинів проти банківської системи, що вчиняються за допомогою використання пластикових платіжних засобів [10, с. 127].

Важливим є те, що у підготовці, вчиненні та приховуванні банківських кримінальних правопорушень використовуються документи. Тому і робота слідчого передусім

має бути спрямована на дослідження банківських документів для встановлення їх справжності і посадової особи, яка їх складала, а також рукописних записів і підписів на них [11, с. 60–61]. Обізнаність у системі бухгалтерського обліку та урахування технології банківського документообігу при певних банківських операціях дозволить орієнтуватися у змінах розрахунково-касових відносин та криміногенних процесах, що можуть їх супроводжувати. Це дає для слідчого інформацію про злочин у сфері банківської діяльності у повному обсязі. Доцільною у такому разі є участь спеціалістів-економістів, фахівців банківської справи, бухгалтерів та інших спеціалістів [12, с. 184–185]. Виділяють такі напрями участі спеціаліста при роботі з банківськими документами: визначення потрібної для дослідження кількості документів; встановлення можливих місць зберігання таких документів, а також їх копій та окремих примірників, проведення огляду вилучених документів та інше [7, с. 123]. Важливо залучати спеціалістів, коли кримінальні правопорушення проти банківської системи вчинено із використанням технічних засобів. Приміром, при незаконному відкритті доступу до розрахункового рахунку чи коду зберігання та оперування коштами, їх переправлення на попередньо підготовлені інші рахунки, нерідко й закордонні [13, с. 300–301]. У ході перевірки документів у банківській установі слідчому спільно зі спеціалістом слід встановити умови роботи кредитотримувача і банку, дотримання бухгалтерської дисципліни [14, с. 171–172].

Доцільно при розслідуванні кримінальних правопорушень проти банківської системи залучати спеціалістів до проведення допиту. Це вкрай важливо під час допиту службових осіб банків при розслідуванні посадових злочинів у цій сфері, під якими розуміють суспільно небезпечні діяння, що посягають на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ та вчиняються з використанням кредитно-банківських операцій уповноваженими на їх здійснення суб'єктами [15, с. 63–64]. Суттєві труднощі при допиті виникають і під час розслідування розголошення банківської таємниці, тобто даних щодо діяльності та фінансового стану клієнта, що стала відома банку в процесі надання банківських послуг клієнту та взаємовідносин із клієнтом чи третіми особами при надаванні банківських послуг та розголошення якої може завдати матеріальну чи моральну шкоду клієнтові [16, с. 62–68].

Спеціалісти з банківської справи допоможуть слідчому обрати тактику майбутнього допиту, визначитися з планом проведення допиту, оберуть зі слідчим коло запитань і пояснять зміст спеціальних документів [17, с. 129–130]. Під час анкетування нами працівників Національної поліції та Служби безпеки України встановлено, що вони звертаються при розслідуванні економічних злочинів за допомогою до бухгалтерів, спеціалістів у галузі фінансового права, ревізорів, програмістів тощо. Так, слідчі звертаються до спеціаліста з метою роз'яснення показань допитуваної особи у 11,3 % допитів [18, с. 141–142]. Під час розслідування банківських злочинів доцільно проводити одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. При цьому запрошений спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання, може ставити запитання допитуваним особам і роз'яснювати слідчому показання цих осіб. На нашу думку, спеціаліст під час розслідування таких кримінальних правопорушень, приймаючи участь у проведенні допиту може ставити різні види запитань допитуваної особи, використовуючи свої спеціальні знання, залучені до допиту спеціалісти можуть заперечувати проти поставлених запитань учасниками кримінального провадження, що беруть участь у допиті при розслідуванні банківських злочинів.

Варто пам'ятати слідчому, що під час допиту різних учасників кримінального провадження у справах про банківські кримінальні правопорушення у їх показаннях мож-

ливе перекручення інформації. Як переконують науковці, це відбувається або через добросовісну помилку, або є наслідком свідомої неправди. Виявлення таких перекручень і є необхідним завданням слідчого [19, с. 313–342]. На нашу думку, важливо для слідчого під час допиту одразу виявити неправду у показаннях допитуваної особи з допомогою спеціаліста з його спеціальними знаннями у галузі бухгалтерського обліку, аудиту, фінансової діяльності банківської установи та ін.

При розслідуванні банківських злочинів невідкладною слідчою (розшуковою) дією є проведення обшуку, метою якого є виявлення знарядь злочину, речей і цінностей, що набуті злочинним шляхом, інших предметів та документів, що мають значення під час кримінального провадження [20, с. 67–68]. Так, 30,0 % слідчих вказали, що консультувалися зі спеціалістами під час обшуку і останні допомагали їм виявити місце приховування шуканих об'єктів. Зокрема, при плануванні обшуків у 24,8 % випадків спеціаліст консультує слідчого про можливі місця приховування об'єктів, документів; володіючи спеціальними знаннями, спеціаліст у 16,1 % обшуків надає поради слідчому про доцільний час проведення обшуків, виходячи із об'єктивних і суб'єктивних факторів та використовуючи свої криміналістичні та спеціальні знання [18, с. 171].

Важливою є допомога спеціаліста при залученні судових експертів для проведення судових експертиз з метою

з'ясування обставин вчинення злочинів проти банківської системи. Приміром, при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток виділяють такі об'єкти експертного дослідження, як документи (сліпи, платіжні картки, гроші, цінні папери та ін.), комп'ютерну техніку (тому числі банкомати), різні модифікації друкарської техніки (принтери, ембосери, імпринтери, енкодери, автоматизовані торговельні термінали, а також різні машинні носії інформації (диски, мікročіпи платіжних карток, стрімери та інші, комп'ютерна інформація (певні файли, програми тощо [21, с. 100]. Саме залучення обізнаних осіб у фінансовому аналізі, фінансовій звітності, фінансових коефіцієнтах [22, с. 493–507] суттєво допоможе у розслідуванні цих злочинів.

Висновки. Отже, вид кримінального правопорушення проти банківської системи визначає організацію його розслідування та використання криміналістичних та спеціальних знань. Суттєву допомогу у цьому надають судові експерти та спеціалісти, яких запрошують протягом всього процесу розкриття та розслідування таких злочинів. Цінна їх допомога під час огляду місця події та вилучення банківської документації, у ході допитів службових осіб банківських установ, свідків тощо, а також при проведенні обшуків та інших слідчих (розшукових) дій. Уміле застосування допомоги різних за фахом спеціалістів дає можливість слідчому ефективно і у стислі терміни розслідувати злочини проти банківської системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко В. В., Болгар Т. М., Сергеева О. С. Фінансова безпека банківської системи України – проблеми виміру та забезпечення *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. 2018. Том 3. № 26.
2. Васильченко З., Васильченко І. Деякі аспекти методологічної основи моделювання фінансової безпеки банку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2013. № 6 (147). С. 15–19.
3. Кузнецова А. Я., Погореленко Н. П. Концептуальні положення забезпечення стабільності банківської системи *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. 2018. Т. 3. № 26. URL: <http://kd.org.ua/issue/view/8782>
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування: криміналістичний аналіз. *Право України*. 2001. № 7. С. 60–64.
6. Розслідування розкрадань, учинених у сфері банківської діяльності. Керівництво з розслідування злочинів / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2009. 960 с.
7. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження). Київ : Юрінком Інтер, 2003. 264 с.
8. Судова бухгалтерія / за ред. Н. Я. Дондика, Г. П. Дондика. Київ : Центр учб. літ., 2011. 208 с.
9. Судова бухгалтерія / за ред. В. М. Глібка, О. П. Бушана. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 224 с.
10. Анапольська А. І. Класифікація типових слідів злочинів, які вчиняють з використанням пластикових платіжних засобів. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України, Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ : Ін Юре, 2006. – № 1 (5). – С. 127–133.
11. Іщенко А. В., Попович І. І. Криміналістична класифікація розрахункових банківських документів *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. : Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України, Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ : Ін Юре, 2006. № 1 (5). С. 60–65.
12. Бушан О. Питання залучення фахівців при розслідуванні банківських злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право. 1997. № 4 (11). С. 183–186.
13. Довбак О. Я. Особливості організаційного забезпечення розслідування злочинів, учинюваних у сфері банківської діяльності. *Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності*: редкол. В. В. Сташис [та ін.]. Харків : Харк. Центр вивчення орг. злочинності, 2000. № 1. С. 289–306.
14. Головіна В. П. Використання спеціальних знань на початковому етапі розслідування шахрайств із грошово-кредитними ресурсами в банківській сфері *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС*. 2002. Вип. 2. С. 169–175.
15. Петренко П. Тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посадових злочинів у банківській сфері *Юридичний журнал*. 2010. № 12. С. 63–66.
16. Курман О. В. Типізація способів учинення злочинних посягань на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2010. № 10. С. 62–68.
17. Коваленко В. В., Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 224 с.
18. Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій : монографія. Харків : Аполіть, 2015. 228 с.
19. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 431 с.
20. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / вид. 4-те, перероб. і допов. Харків : Одиссей. 2013. 232 с.
21. Реуцький А. В. Особливості призначення і проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2007. Вип. 7. С. 99–105.
22. Encyclopedia of small business / edit. by Arsen J. Darnay, Monique D. Magee. 3rd ed. United States of America. Tomson, 2002. 1216 p.